

DOĞU ANADOLU AĞIZLARININ SINIFLANDIRILMASI

Doç. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN*

Anadolu ağızları üzerinde yapılan derleme ve bilhassa araştırmalar, henüz çok yetersiz bir durumda olduğu için bu ağızları kesin hatlarla sınıflandırmak da henüz mümkün olmamaktadır. Anadolu ağızlarının tabii bir uzantısı olan Rumeli ve Kuzey Azerbaycan ağızları bu bakımdan daha talihlidirler. Daha 1956 yılında J. Németh, Rumeli ağızlarını, bugünkü Bulgaristan'ın batı sınırının biraz doğusundan geçen bir hatla Doğu Rumeli ve Batı Rumeli olmak üzere ikiye ayırmıştı.

Azerbaycan ağızları da şiraliyev tarafından sekize ayrılıyor. şiraliyev sınıflandırmasında, Kuzey Azerbaycan'daki beş gruba (Doğu, Batı, Kuzey, Güney, Orta) Kuzey İran, Doğu Anadolu ve Kaşkay-Eynallu ağızları da son üç gurup olarak ilâve edilmiştir.

Anadolu Ağızlarını ise Fundamenta'da Ahmet Caferoğlu sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmada Anadolu ağızları altıya ayrılıyor:

1. Güney-Batı Anadolu ağızları
2. Orta Anadolu ağızları
3. Doğu Anadolu ağızları
4. Kuzey-Doğu Anadolu ağızları
5. Güney-Doğu Anadolu ağızları
6. Kastomonu-Zonguldak ağızları.

Ahmet Caferoğlu, bu sınıflandırma içinde yer alan Doğu Anadolu ağızlarının batı sınırını, kabataslak bir şekilde Erzincan ve Elâzığ'a kadar uzatıyor.

Biz bu çalışmamızda şu derleme ve araştırmaları kullandık:

1. Ahmet Caferoğlu, Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar I-Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağızları, İstanbul, 1942.

* Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Ed. Böl. öğretim üyesi.

2. Ahmet Caferoğlu, Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar-Malatya, Elâzığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş Vilâyetleri Ağızları, İstanbul, 1945.

3. Ahmet Caferoğlu, Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler - Van, Bitlis, Muş, Ağrı, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak İlleri Ağızları, İstanbul, 1951.

4. Ömer Asım Aksoy, Gaziantep Ağzı I, İstanbul, 1945.

5. K. Edip Kürkçüoğlu, Urfa Ağzı, İstanbul, 1945.

6. Selâhattin Olcay, Erzurum Ağzı, Ankara, 1966.

7. Şevket Beysanoğlu, Diyarbakır Ağzı, Ankara, 1966.

8. S. Olcay, Ahmet B. Ercilasun, E. Aslan, Arpaçay Köylerinden Derlemeler, Ankara, 1976.

9. Turgut Günay, Rize İli Ağızları, Ankara, 1978.

10. Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları, Erzurum, 1978.

11. Hamza Zülfikar, Van Gölü Çevresi Ağızlarının Özellikleri, Ömer Asım Aksoy Armağanı, Ankara, 1978.

12. Ahmet B. Ercilasun, Kars İli Ağızları, Ankara, 1983.

Turgut Acar'ın doktora tezi olan Artvin Ağızları'nı ve bilhassa Erzurum'a yaptırılmış bulunan çeşitli mezuniyet tezlerini basılmadıkları için kullanamadık.

Çalışmamız sonunda Doğu Anadolu ağızlarının batı sınırını aşağı yukarı şöyle tesbit ettik: Artvin- Erzurum-Bingöl-Diyarbakır-Urfa illerinin batı sınırlarını birleştiren hat. Eldeki derleme ve araştırmalar bu hattı daha kesin bir şekilde belirlemeye imkân vermiyor.

Bizim tesbitlerimize göre Doğu Anadolu ağızlarının en karakteristik fonotik özellikleri şunlardır:

1. İki ünlü arasında bulunan g ünsüzünün sedasız olarak korunması, yani yumuşak g (ğ)'ye dönmemiş olması: düğün, değil, igit, cendeği....

2. Kelime sonlarında dar ünlü olarak sadece i'nin kullanılması: ruri, gözi, başi, dorği.....

3. "yüz, yiğit, yük, yürek" gibi kelimelerin "üz, igit, ük, ürek" şeklinde y'siz olması.

Başlıca morfolojik özellikler de şunlardır:

1. Şahıs zamirlerinden türemiş olan teklik 1. ve 2. şahıs eklerinin geniş ünlülü, yani-am / -em, -san / -sen şeklinde olması: bilirem, degilem, bilirsen, degilsen.....

2. Şahıs zamirlerinden türemiş olan çokluk 2. şahıs ekinin -sız / -siz şeklinde olması: gelirsiz, alırsız....

İşte yukarıda çizdiğimiz batı sınırında da bu özellikler esas alınmıştır. Ancak yer yer tedahüller olmaktadır. Meselâ, dar ünlülü 1. ve 2. şahıs ekleri -ım / -im, -sın / -sin; Rize'den Artvin'e, hatta Erzurum'un Oltu, Olur ve Kars'ın Ardahan Posof ilçelerine kadar uzanmıştır. Buna karşılık iki ünlü arasındaki g sesi; Tunceli, Elâzığ ve Malatya'ya, en güneyde Gaziantep'in Nizip ilçesine kadar sokulmuştur. Fakat tek başına g sesi, bu illeri, Doğu Anadolu ağızları içine sokmamıza yetmemektedir. Çünkü Doğu Anadolu ağızlarının diğer karakteristik özellikleri, meselâ geniş ünlülü "-am / -cm, -san / -sen" şeklindeki şahıs ekleri bu illerde artık görülmez. Öte yandan Doğu Anadolu ağızlarının bilhassa batı ve güney taraflarında kaybolmuş olan nazal n; Tunceli, Elâzığ, Malatya, Adıyaman, Antep ve Maraş'ta ortaya çıkar. Hatta Antep ve Maraş'ta, İki ünlü arasındaki g'nin değil korunması, yumuşamadan da öte hece kaynaşmalarına uğraması (geldim, gördüü...) görülür ki bu özellik, Orta ve Batı Anadolu ağızlarında vardır.

Doğu Anadolu ağızlarının kuzey, doğu ve güney sınırlarını tesbit etmek ise biraz daha zordur. Şiraliyev zımnen, bugünkü sınırları bir hat olarak kabul ediyorsa da bu doğru değildir. Çünkü Iğdır ve Arpaçay'da görülen Kars Azerileri ağzı, Şiraliyev'in tasnifinde Güney Gurubu olarak yer alan Erivan-Nahçıvan-Ordubad ağzıyla hemen hemen aynıdır. Bilhassa Çıldır'da yoğunlaşmış olan Kars Terekemeleri ağzı da Şiraliyev'in tasnifindeki Batı Gurubu, yani Kazağ, Ayrım-Borçalı ağzıyla aynıdır. Nitekim bu ayniyeti, Azerbaycanlı bilginlerden Ferhad Zeynalov ile Eli Elbrus, bizim "Arpaçay Köylерinden Derlemeler" kitabımıza dayanarak yaptıkları karşılaştırmalarla göstermişlerdir. Biz de "Kars İli Ağızları" adlı kitabımızda bu benzerlikleri dip notlarında gösterdik.

Doğu Anadolu ağızlarının güney sınırını veya uzantılarını tesbit etmek için henüz basılmamış olan şu doktora tezlerini incelemeye ihtiyaç vardır:

1. Hidayet Kemal Bayath, Halk Şiirinde Irak Türkmen Ağzı Dil İncelemesi, İstanbul, 1979.

2. Çoban Hıdır, Irak Türkmen Ağızları, İstanbul, 1979.

3. Hüseyin Şahbaz, Kerkük Ağzı, İstanbul, 1979.

Doğu sınırı için maalesef daha talihsiz bir durumdayız. Çünkü Güney Azerbaycan ağızları üzerinde hemen hemen hiçbir çalışma yoktur. Ancak son senelerde, hiç olmazsa bir imkân doğmuştur. İran'daki siyasi durum dolayısıyla Güney Azerbaycan'ın hemen her yerinden münferit de olsa, Türkiye'ye gelmiş bulunan Azeriler vardır. Biz bu yıl, bunlar hakkında bazı yüksek lisans tezleri yaptırmayı plânlıyoruz.

Doğu Anadolu ağızlarının kendi içindeki sınıflandırmaya gelince bunda da bazı güçlüklerle karşılaşılıyor. Bir kere Erzurum, Kars ve Artvin'den başka tam olarak işlenmiş il yoktur. Artvin de basılmamıştır. Derlenen malzeme bakımından da boşluklarla karşı karşıya bulunuyoruz. Ahmet Caferoğlu'nun "Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler"inde Ağrı var gibi görünüyorsa da sadece bir tek küçük şiirle temsil edilmektedir. Bingöl, Mardin, Siirt ve Hakkâri ise tamamen ihmal edilmiştir. İlçelere kadar indiğimiz takdirde bu boşlukların daha da fazlaştığı görülecektir.

Bütün bunlara rağmen Doğu Anadolu ağızlarının sınıflandırılmasında ölçü olarak kullanılacak bazı özellikler tesbit ettik. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kelime ortasında arka damak ğ'sının korunup korunmaması. Doğu Anadolu ağızlarının hemen hepsi kelime ortasındaki ön damak ğ'lerini korurken bazıları arka damak ğ'larını da korumaktadır. Van, Urfa ve kısmen Bitlis'le Muş'ta gördüğümüz bu fonetik özelliğin, Doğu Anadolu ağızlarını, Van gölünün biraz kuzeyinden geçen bir hatla Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye ayırdığını tahmin ediyoruz. Aynı bölgeler için gırtlak k'sının da bir ölçü olduğu anlaşılıyor. Güneyde, kelime başındaki k- sesi gırtlığa kaymış olarak korunmakta, kuzeyde ise sedalaşarak ğ'ya dönmektedir.

2. Başta b->m- değişmesi. Ben / men ve bin- / min- farklılığı, Doğu Anadolu ağızlarını kuzeyden güneye bir hatla ayırmaktadır. Çıldır, Arapaçay, Sürmeli çukuru, Bulanık, Bitlis ve Van'ı doğuda bırakan hattın batısı b-'yi, doğusu m-'yi temsil etmektedir.

3. Kalınlık-incelik uyumunun bazı eklerde bozulup bozulmaması. k ile sona eren ekler, Doğu Anadolu ağızlarının pek çoğunda daima kalınlıktadır. gelâh içmağ, edecağ... Bu özellik; Artvin, Ardahan, Posof, Gölç, Ağrı, Van Bitlis, Diyarbakır ve Urfa'da görülmektedir. Erzu-

rum'un batı ağızlarıyla Kars yerli, Azeri ve Terekeme ağızları ise bu eklerde uyumsuzluk göstermemektedir. Söz konusu eklerin uyum içinde olmasıyla bu ağızlarda karakteristik bir özellik olarak bir ön damak sızcısı olan h' sesi ortaya çıkmaktadır ki bu ses, hırıltılı ħ'nın ince mukabilidir.

4. Şimdiki zaman eki. Bu ek, alt grupların temyiz edici bir özelliği olarak ele alınabilir. Meselâ -iyer, -yer ve -er'li şekiller Posof'u da içine alarak Çoruh boyu ağızlarını belirlemektedir. -ir veya uzun olarak -ir'li şekiller Erzurum (Çoruh boyu hariç) ve Kars Yerli ağızlarının özelliği olmaktadır. -iy'li şekiller, Urfa'nın ve Doğu Anadolu ağızlarının sınırını da aşarak Antep'in özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda saydığım özellikler, bir ölçü olarak ortaya konmuştur. Boşlukların tamamen dolmasından sonra bu ölçülerle ayrılan hatlar daha kesin olarak çizilip haritada gösterilebilir; daha alt gruplar için yeni ölçüler bulunabilir. Gerek Doğu Anadolu ağızlarının batı sınırını tayin etmek üzere ortaya koyduğum ölçüler, gerek Doğu Anadolu ağızlarını kendi içinde sınıflandırmaya yarayacak ölçüler, bundan sonraki çalışmalarda dikkate alınırsa neticeye daha çabuk ulaşılabileceğini sanıyorum.

ANADOLU AĞIZLARINDA ŞİMDİKİ ZAMAN EKİ

Doç. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

Bu yazımızın konusu her ne kadar "Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki" ise de, bu ekin önce tarifini, sonra da Türkçenin tarihi gelişmesi içerisinde tâkip ettiği yolu belirtmek, ekin Anadolu Ağızlarındaki kullanımını daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır. Bunun için önce bir târifini yapacağız, sonra da ET (Göktür, Uygur), Karahanlı, Hârezm zincirine bağlı Çağatay edebî diline bir göz atarak EAT'ne, oradan da TT ve Anadolu Ağızlarına geçeceğiz. Bu arada Anadolu Ağızlarının tabii bir uzantısı olan bâzı önemli Rumeli Ağızlarından da kısım söz edeceğiz.

Şimdiki zaman eki hem şekil, hem zaman ifâde eden eklerden biridir. Şekil eki olarak bildirme, zaman eki olarak da "hâl-i hazır" yâni içinde bulunulan zamanı ifâde eder. Yâni bu ek hareketin şimdiki zaman bölümünde ortaya çıktığını gösterir. Berlirli bir zaman gösteren kesin bir bildirme ekidir.

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden Orhun âbidelerinde *şimdiki zaman* için *-Ar*, *-Ur (-yUr)*, *-İr*, *-r* dört ayrı ekin mevcut olduğu görülmektedir:

anda anyığ kişi ança boşgurur ermiş (Kültigin, Güney, str. 7): orada kötü kişi şöyle öğretiliyormuş.

anda kalmış yir sayu kop toru ölü yarıyur ertig (Kültigin, Güney, str. 9): Orada, geri kalanıyla her yere hep zayıflayarak, ölecek, yürüyordun.

İkin ara idi oksuz Kök Türk ança olurur ermiş (Kültigin, Doğu, str. 2-3): İkisi arasında pek teşkilâtsiz Gök Türk öylece oturuyormuş.

Aynı zamanda geniş ve gelecek zaman hüviyetinde olan bu ekleri şöyle vasıflandırabiliriz:

1) *-Ur*, *-Ûr* : Bu eklerin en eski ve umumî şeklidir.

2) *-ar*, *-er* : Söz konudaki yuvarlak ünlülerin ikişafı ile ilgili olup, dâba çok devrin şive hususiyetlerine dayanmaktadır.

* Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Ed. Böl. Öğretim Üyesi.

3) *-ır, -ir* : Başlangıçta ayrı şivelere âit olduğu halde, ayrı sâha ve devirlerde merhale merhale inkişaf ederek, sonradan bir dereceye kadar umumleşmiş olan ünlü uyumu neticesinde vücuda gelmiştir.

4) *-r* : Son devirlerde ve bugünkü şivelerde bir çok misallerini gördüğümüz gibi, ekteki ünlünün yardımcı ses telâkki edilmesinden dolayı, kısaltılmış bir şekil olacaktır. Ashnda eke dayalı bulunan ünlünün yardımcı ses telâkki edilmesi, tabii, yalnız *i*, *e* ve *u*, *ü* sesleri için vâridir; *a*, ve *e* ünlüleri Türkçede yardımcı ses yerine kaim olmadıkları için, evvelce *-ar, -er* şeklinde gelişmiş olan eklen, artık bu son gelişmenin dışında kalmıştır.

ET'nin özelliklerini devam ettiren Karahanlı ve Hârezm Türkçelerinde de *Şimdiki zaman* kavramı için aynı tip eklerin kullanıldığı görülür. Ekin şahıs zamiri almış çekimi şöyledir:

- °r- men	- °r- biz
- °r- sen	- °r- siz
- °r	- °r- lar

Olumsuzu *-maz* ile yapılır ve çekimi aynıdır. Mâzisi *-°r erdim* şeklindedir.

Çağataycada şimdiki zaman çekiminin belirli bir hususiyeti vardır. O da *-adur, -edür* ekidir. Gerçekten Çağataycada bu konuda mühim bir gelişme vardır. Batı Türkçesi *yorur* fiilini ekletirerek *-yor* yaparken, Çağataycada *-a turur, -e turur* birleşik çekiminde şimdiki zaman meydana getirilmiştir. *turur* yardımcı fiili eklenmiş ve gerindiumla birleşerek şimdiki zaman eki şeklini almıştır:

al-a dur min : alıyorum

kör-e dur sin: görüyorsun

tap-a dur : buluyor

Olumsuzu *-may / -mey (dur) min* şeklindedir: *tapmay (dur) min*: bulmuyorum.

EAT'nde şimdiki zamanı ifâde için hususi bir ek yoktur. EAT'nde *-a, -e* ile şimdiki zaman eki karşılanmıştır. Bu *-a, -e* ekinin de ET devrindeki *-ga / -ge (/ -ğay, -gey)*'den gelişmiş olduğu eldeki örneklerden tesbit edilmektedir.

Bugün TT nde şimdiki zaman eki *-yor*'dur. Bu ek Türkçede sonradan ortaya çıkmış olup, menşei üzerinde bâzı görüşler ortaya atılmıştır:

F.E.Korş'a göre : -yor ve -yar > yat-'tan,

Bang'a göre : köre durur > *köreyurur > *köreyur > köreyor,

Gahain'e göre: -a dur-ur > -iyor (TDAY) 1953, s.20),

Mansuroğlu'na : göre : -a/-e/-ı/-i yorır > -ı vb. + yorur > -ıyor
> -iyor (TDAY 1959, s.89).

K. Foy, R.R. Arat, A. Caferoğlu, M. Ergin, Z. Korkmaz vb. türkologlara göre de yorı-/yoru- "yürümek" fiilinin yorı-r geniş zaman şek-
linden çıkmıştır.

yorı- fiili ET'de 1) yürümek', 2) "var olmak, devam etmek, sürüp gitmek, hayatını devam ettirmek, tutunmak, onmak, davranmak", ve 3) "askeri harekâтта bulunmak, sefer etmek" anlamlarında kullanılmıştır. ET'de aynı zamanda "devam bildiren fiil" olarak da yer almaktadır.

Türkçede şimdiki zaman eki -iyor, -ıyor, -üyor, -uyor hece grupla-
nyle görülür. Bu şekil mürekkep bir şekil olup,

FİİL + ZARF FİİL -a + YARD. FİİL yorı- + MÜZARİ EKI -r + TASRİF EKI'nden ibarettir. Zamanla -yorı-r kısaltılarak (sebebi de benzer iki heceden birinin düşmesidir) -yor şeklini alır ve böylece as-
lında hareketin devamını ifade etmek için kullanılmış olan yardımcı fiil,
şimdiki zamanı ifade eden bir "ek" durumuna gelmeğe başlar. Henüz bir
ek durumuna gelmemiş olduğunu o sesi ile ekin kalın şeklini koruması
gösterir. Burada zorluk çıkaran ünlü ise, zarf-fiil ekidir, ve bilindiği gibi,
güney şivesinde -a, -e, -i, -ı, -u, -ü şekillerinde görülür. Ünlü ile biten fiil-
lerde ise, fiilin sonundaki ünlü ile zarf-fiil eki yanyana gelerek -a-y-a v.b.
gruplar meydana gelir ve bu gibi ses grupları Türkçenin oldukça eski bir
zamanından itibaren diftonglaşır veya iki ünlüden biri kaybolur (msl.
bekle y-e-yor > bekleyyor > bekleyor veya bekliyor).

Anadolu ağızlarına gelince :

Anadolu ağızlarında fiillerin şimdiki zaman çekimleri Türkçenin be-
lirli ölçülerine uygun olarak,

FİİL TABANI + ŞİMDİKİ ZAMAN EKI + ŞAHIS EKI

kuruluşuna dayanır. Şimdiki zaman eki, ağızlarda yer yer yazı dilimize
uygun olarak korunmakla birlikte, geniş bir alanda birbirinden farklı
faktör ve eğilimlere bağlı olarak çeşitli yönlerde fonetik değişikliklere
uğramış ve ağız yönlerine göre değişen biçimler almıştır. Pek seyrek hal-

3) *-ır, -ir* : Başlangıçta ayrı şivelere âit olduğu halde, ayrı sâha ve devirlerde merhale merhale inkişaf ederek, sonradan bir dereceye kadar umumileşmiş olan ünlü uyumu neticesinde vücuda gelmiştir.

4) *-r* : Son devirlerde ve bugünkü şivelerde bir çok misallerini gördüğümüz gibi, ekteki ünlünün yardımcı ses telâkki edilmesinden dolayı, kısaltılmış bir şekil olacaktır. Aslında eke dayalı bulunan ünlünün yardımcı ses telâkki edilmesi, tabii, yalnız *i, ü* ve *u, ü* sesleri için vâridir; *a, ve e* ünlüleri Türkçede yardımcı ses yerine kaım olmadıkları için, evvelce *-ar, -er* şeklinde gelişmiş olan eklen, artık bu son gelişmenin dışında kalmıştır.

ET'nin özelliklerini devam ettiren Karahanlı ve Hârezm Türkçelerinde de *Şimdiki zaman* kavramı için aynı tip eklerin kullanıldığı görülür. Ekin şahıs zamiri almış çekimi şöyledir:

- °r- men	- °r- biz
- °r- sen	- °r- siz
- °r	- °r- lar

Olumsuzu *-maz* ile yapılır ve çekimi aynıdır. Mâzisi *-°r erdim* şeklindedir.

Çağataycada şimdiki zaman çekiminin belirli bir hususiyeti vardır. O da *-adur, -edür* ekidir. Gerçekten Çağataycada bu konuda mühim bir gelişme vardır. Batı Türkçesi *yorur* fiilini ekletirerek *-yor* yaparken, Çağataycada *-a turur, -e turur* birleşik çekiminde şimdiki zaman meydana getirilmiştir. *turur* yardımcı fiili ekleşmiş ve gerindiumla birleşerek şimdiki zaman eki şeklini almıştır:

al-a dur min : alıyorum

kör-e dur sin : görüyorsun

tap-a dur : buluyor

Olumsuzu *-may / -mey (dur) min* şeklindedir: *tapmay (dur) min* : bulmuyorum.

EAT'nde şimdiki zamanı ifade için hususî bir ek yoktur. EAT'nde *-a, -e* ile şimdiki zaman eki karşılanmıştır. Bu *-a, -e* ekinin de ET devrindeki *-ga / -ge (|-ğay, -gey)*'den gelişmiş olduğu eldeki örneklerden tesbit edilmektedir.

Bugün TT nde şimdiki zaman eki *-yor*'dur. Bu ek Türkçede sonradan ortaya çıkmış olup, menşei üzerinde bazı görüşler ortaya atılmıştır:

F.E.Korş'a göre : *-yor* ve *-yar* > *yat*'tan,

Bang'a göre : *köre durur* > **köreyurur* > **köreyur* > *köreyor*,

Gabain'e göre: *-a dur-ur* > *-iyor* (TDAY) 1953, s.20),

Mansuroğlu'na : göre : *-a/-e/-ı/-i yorır* > *-ı vb. + yorur* > *-ıyoru*
> *-iyor* (TDAY 1959, s.89).

K. Foy, R.R. Arat, A. Caferoğlu, M. Ergin, Z. Korkmaz vb. türko-
loglara göre de *yoru-/yoru-* "yürümek" fiilinin *yoru-r* geniş zaman şek-
linden çıkmıştır.

yoru- fiili ET'de 1) yürümek', 2) "var olmak, devam etmek, sürüp
gitmek, hayatını devam ettirmek, tutunmak, onmak, davranmak", ve
3) "askeri harekâтта bulunmak, sefer etmek" anlamlarında kullanılmış-
tır. ET'de aynı zamanda "devam bildiren fiil" olarak da yer almaktadır.

Türkçede şimdiki zaman eki *-iyor, -ıyor, -üyor, -uyor* hece grupla-
rıyla görülür. Bu şekil mürekkep bir şekil olup,

FIİL + ZARF FIİL -a + YARD. FIİL yorı- + MÜZARİ EKİ
-r + TASRİF EKİ'nden ibarettir. Zamanla *-yoru-r* kısaltılarak (sebebi
de benzer iki heceden birinin düşmesidir) *-yor* şeklini alır ve böylece as-
lında hareketin devamını ifâde etmek için kullanılmış olan yardımcı fiil,
şimdiki zamanı ifâde eden bir "ek" durumuna gelmeğe başlar. Henüz bir
ek durumuna gelmemiş olduğunu *o* sesi ile ekin kalın şeklini koruması
gösterir. Burada zorluk çıkarıcı ünlü ise, zarf-fiil ekidir, ve bilindiği gibi,
güney şivesinde *-a, -e, -i, -ı, -u, -ü* şekillerinde görülür. Ünlü ile biten fiil-
lerde ise, fiilin sonundaki ünlü ile zarf-fiil eki yanyana gelerek *-a-y-a* v.b.
gruplar meydana gelir ve bu gibi ses grupları Türkçenin oldukça eski bir
zamanından itibâren diftonglaşır veya iki ünlüden biri kaybolur (msl.
bekle *y-e-yor* > *bekleyyor* > *bekleyor* veya *bekliyor*).

Anadolu ağızlarına gelince :

Anadolu ağızlarında fiillerin şimdiki zaman çekimleri Türkçenin be-
lirli ölçülerine uygun olarak,

FIİL TABANI + ŞİMDİKİ ZAMAN EKİ + ŞAHİS EKİ

kuruluşuna dayanır. Şimdiki zaman eki, ağızlarda yer yer yazı dilimize
uygun olarak korunmakla birlikte, geniş bir alanda birbirinden farklı
faktör ve eğilimlere bağlı olarak çeşitli yönlerde fonetik değişikliklere
uğramış ve ağız yönlerine göre değişen biçimler almıştır. Pek seyrek hal-

lerde şimdiki zaman ekinin ünlü uyumuna girdiği görülür: *-diyö, diyörü, geliyörü, ödehleniyü, bilmiyem "bimiyorum", almıya, çıkıya, uyardıyı, v.b. gibi.*

Bu şekiller, ya sürekli bir fonetik olay olmaktan uzak, o andaki fonetik şartların doğurduğu bir görüntü olarak veyahut da dil benzeşmesinin kuvvetli ile henüz başlamış bir yönelme olarak kabul edilebilir. Eğer böyle bir görüş kabul edilecek olursa, bu örneklerin yer aldığı bazı ağız bölgelerinde ünlü uyumu daha ileri bir merhalede, bazı ağız bölgelerinde ise daha geri bir merhalede bulunmaktadır.

Bâzi kelimelerde görülen *o*'dan *a*'ya ($o > a$) geçişi, W. Bang'ın *yoru-*fülünün izahında yaptığı gibi (*yoru-* > *yuru-*) bir *r* yükselmesince bağlamak pek doğru olmasa gerektir. Çünkü, bahis konusu olayda *-yor*'daki *o*'nun *a*'ya geçişi gibi yalnız bir ünlü genişlemesi değil, aynı zamanda *götürüyü, okuyu, uyardıyı, isdiyi, bilmiye* örneklerinde görüldüğü gibi ünlü incilmesi ve ünlü daralması da söz konusudur.

-yor eki, Türkçenin bünyesine yabancı sayılmasına rağmen, merkezlerden yörelere doğru akmağa çalışan dalgaların en kuvvetlisi olmuştur. Fakat, yayıldığı her sahada tutunmamış, yerine göre çeşitli telâffuzlar almış, yerine göre de tutunamıyarak geriye dönüvermiştir. Burada, bu ekin kısaca gezisi ve yayılışı üzerinde durmakla Anadolu ağızların en karakteristik bir morfolojik hususiyeti konusunda, yani hâl şeklini gözönünde bulundurarak, coğrafi lingüistik metoduna göre Anadolu ağızlarının sınırlandırılmasının veya bölgeleşmesinin ancak bir paftasını çizmeye çalışacağız. Elimizdeki malzemeye göre, bu bölgeler şunlar olabilir:

I. EDEBÎ MERKEZLERDEKİ *-yor* EKİ:

Bu şekil hemen hemen Anadolu'nun bütün bölgelerinde görülebilen ektir. Ekin bu derece yaygın olmasının sebebi radyo, TV ve gazete gibi yayım organlarının Anadolu'nun en ücrâ köşesine kadar uzanması, bunun neticesinde de edebî dildeki *-yor* ekinin, zorlanmayla da olsa kendini koruyabilmesidir.

Ek bu şekliyle kendini koruyabildiği halde, şahıs eklerinde görülen farklılıklar sebebiyle değişik görünümler kazanmıştır. Çekimi şöyledir:

	Teklük	Çokluk
<i>-yor</i>	<i>-um, -un</i>	<i>-uz, -uk, -uğ</i>
<i>(-yör, -yor, -Yor)</i>	<i>-sun, -suñ</i>	<i>-sunuz, -suñuz</i>
		<i>-lar, -lā</i>

Bu şeklin y ünsüzünün etkisi altında incelenmiş, *-yör*, *-yörü* ve *yörür*'lü türleri de vardır: Manisa: *-yörü*; Sivas,: *-yör*; Maraş: *-yör*, *-yör*, *-yör*, *-yörüm*, *-yörsüz*. *-r/-* ~ *-ll-* assimilasyonu ile: Eskişehir: *-yöller*; Maraş: *-yöllar*.

Bu şeklin kesin bir sınırı yoktur. Batı, Orta ve Güney Anadolu ağızlarının yukarıda belirtilen il sınırları içerisinde tesbit edilmiştir.

-yor'daki geniş yuvarlak *o* ünlüsünün dar yuvarlak *u*'ya ve *y* ünsüzünün etkisi altında incelenmiş *ü*'ye dönüşmesiyle ortaya *-yur* ve *-yür*'lü şekilleri de çıkmıştır: Batı Anadolu'da Manisa (*-yur*), Orta Anadolu'da Çankırı (*-yur*), Sivas, (*-yur*, *-yür*, *-Yür*) Karadeniz Bölgesinde Trabzon (*-yur*, *-yu'*, *-yuruk*) ve Güneydoğu Anadolu'da Gaziantep (*-Yur*) yörelerinde dağınık olarak rastlanır.

II. Senses *-r* düşmesi sebebiyle şimdiki zaman eki *-yor* > *-yo* olmuştur. Bu, en yaygın şimdiki zaman eki olup, Batıdan Doğuya doğru: Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Çanakkale, İstanbul, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Manisa, İzmir, Aydın, Uşak, Muğla, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya, Konya, Ankara, Kırşehir, Çankırı, Kastamonu, Sakarya, Bolu, Zonguldak, Çorum, Yozgat, Amasya, Tokat, Nevşehir, Kayseri, Niğde, Adana, İçel (Mersin), Maraş, G. Antep, Hatay, Maraş, Sivas, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon illeri ağızlarında kullanılmaktadır. Bu şeklin şahıs ekleriyle çekimi şöyledir:

-yo (çeşitli tesbitlere göre: -yo', -yö, -yö, -yö)	}	Teklik	Çokluk
		-m, -n	-z, -k, -h, -s
		-n, -ñ, -sun, -suñ,	-nuz / -ñuz, -sunuz /
		-zuñ	-suñuz, -sunus, -suz (Balıkesir) -lar, -la / -lâ, -(1)lâ

-yur / *-yür*'lü şeklin sonsesteki *-r* düşmesi sebebiyle şimdiki zaman-ckinin *-yu* / *-yü* olmuş şekli Batıdan Doğuya doğru: Edirne (*-yu*, *-yü*), Bursa (*-yü*), İzmir (*-yu*), Manisa (*-yu*, *-yü*), Aydın (*-yü*), Afyon (*-yu*, *-yü*), Sivas (*-yü*), Tokat (*-yü*), Niğde (*-yu*), ve G. Antep (*-yu* / *m* /) hattını takip eder. Bu şekil Karadeniz bölgesinde Trabzon (*-yü* / *sün* / , *-yü* / *sun* /), Giresun (*-yu*) ve Ordu (*-yu* / *k* / , *-yü* / *sun* /) şeridinin bir özelliğidir.

Hâl kipindeki *y*'lerin Amasya, Kars (Hanak Türkmen ağzı), Gaziantep, Manisa, Denizli ve Kütahya illeri ağızlarında iki ünlü arasında

eriyip kaybolarak yerini yuvarlak bir uzun ünlüye (-ö) bıraktığı örnekler de tesbit edilmiştir:

burda *yapmolar* bunnarı; sen *bilmösuy* ki; annemi *demolar* v.b. gibi.

Bu şeklin dar yuvarlak ünlülü (kısa ve uzun) -u, -ü / -ü, -ü'lüsü Manisa (-üsün), Aydın (-u, -üim, -ü / ler /), Uşak (-u), Afyon (-ü / ler /), Malatya (-u / san /), Gaziantep (ü / ler /), Trabzon (-ü) ve Ordu (-u / sun /) yörelerinde görülür.

III. *yoru-* yardımcı fiilinin geniş zaman çekimi ile kurulan *-yorur / -yoru-r* eski tasvirî fiil şeklini aynen devam ettiren bazı ağız bölgeleri vardır:

geliyorur (< gel-i yoru-r) "geliyor"; *ahyorur*; *başlıyorur*; *duruyorur*; *deyorur* gibi. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, bu şeklin y ünsüzünün etkisi altında incelmış *-yörür*'lü türleri de vardır: *gidiyörür*; *gaynıyörür* gibi.

Fakat *yoru-* ve *yörü-* yardımcı fiilleri ile yapılan bu tür, yalnız üçüncü şahıs teklik ve çokluk çekimlerinde korunmuştur. Diğerlerinde kaybolmuştur. Salur boyundan gelme unsurların yerleştiği Z. Korkmaz tarafından tesbit edilen Ürgüp'e bağlı Salur, Aksalur, Ulaşlı ve Karacaören köylerinde bu ek hep böyledir. Aynı durum bir kısım Niğde bölgesi (Fertek v.b.) ağızlarında da vardır. 1. ve 2. şahıs çekimlerinde ek hece kaynaşması ve hece yutulması olayları dolayısıyla kısalmış bulunmaktadır. Çekimi şöyledir:

görüyom	görüyoh
görüyöñ	görüyöñuz
görüyorur	görüyolâ

Ahmet Caseroğlu tarafından Niğde ili Alay köyü'nden tesbit edilen *-yorurur*'lu şekil, eğer metnin dizgisi sırasında bir "mürettip hatası" yapılmadıysa, ek yığılması olayı için çok mükemmel bir örnek niteliğindedir:

(bunnarı herhaldâ anam ğırıt "kırkları" *seviyorurur* o getirir-de bişiriyorur, deyYor oğlan. OAAD, s. 20, str. 24).

IV. *yoru-* yardımcı fiilinin geniş zaman çekimi ile kurulan yukarıdaki *-yorur* şeklinin, yalnız sonsesteki -r düşmesi ile, Manisa, Aydın, İzmir, Denizli, Muğla, Isparta (Şarkikaraağaç-Ördekçi köyü), Eskişehir, Niğde, Kırşehir, Nevşehir (Derinkuyu) ve Bolu bölgesi ağızlarında devam ettiği görülüyor:

üşam oluyor; *dümeyoru* "durmuyor"; *alıyor*; *gülyoru* v.b.

-*yoru* şeklinin *y* ünsüzünün etkisi altında incelmış -*yörü*'lü türüne, Manisa, Muğla ve Denizli bölgelerinde; *y* düşmesi neticesinde ortaya çıkmış olan -*öru* şekline ise yalnız Denizli bölgesinde rastlanmıştır.

Bu ekin rastlanan ilgi çekici bir örneği de *bārın yörü* şekli olup, yalnız Muğla-Düğrek köyünden tesbit edilen bir metinde geçmektedir: (abū bin bilimedim bu işlere *gidi* P-*bārın yörü*. GBAA, 76-19).

V. Şimdiki zaman için kullanılan ikinci ek türü, ünlü düzleşmesine uğramış -*yar* / -*yer* (Kars, Erzurum, Çoruh, Ağrı, bölgeleri) ile bu şeklin sonsesteki -*r* ünsüzü düşmüş olan -*ya* / -*ye*; -*yā* / -*yē* (Bitlis, Van, Urfa, Diyarbakır, Malatya, Erzincan, Muş, Ordu, Kastamonu 'bilhassa Bartın ve yöresi', Zonguldak, Bursa (kısmen) şekilleridir.

-*yor* ekinin Bartın bölgesinde yalnız 3. şahıs teklik ve çokluk şekillerinde *r* düşmesi ile birlikte düzleşmeye uğraması, buna karşılık 1. ve 2. şahıs teklik ve çokluk şekillerinde yuvarlaklığı korumuş olması, ayrıca düzleşen -*ya* ekinin dil benzeşmesine göre ince ve kalın şekiller alabilmesi, karşımıza -*yo*, -*ya* / -*ye*, -*yō*, -*yā* / -*yē* gibi iki ayrı tür ve değişik şekiller çıkarmıştır:

1. şah.: isdeyon, enmeyon	yuvallayoz
2. şah.: yiyyo-suy	görünmeyosuyuz
3. şah.: isdeya, duruya, biliyē,
eylemeyā, sere-ğoyā	bovuryala, çıkardı-varıyala

gibi.

Hâl kipinin 3. şahıs teklik çekimindeki -*ya* / -*ye* eski yuvarlak ünlü taşıyan tarz eklerinden biri ile genişletildiğinde, kendinden sonraki yuvarlak ünlünün etkisi altında tekrar yuvarlaklaşmaktadır:

su akı-varyomuş; *almayomuş*; *gafaları yokara gahmayodun* gibi.

-*ya* / -*ye* şekli de umumiyetle 3. şahıs teklik ve çoklukta kullanılır:

ahya, *görüya*, *veriye*, *almaya*

ahyala, *görüyalar* v.b. gibi.

Fakat pek nâdir olarak

1. şahısta: -*ya-m*: *ahyam*

ve 2. şahısta: a) -*yañ*: *ahyañ* "ahyorsun", *nipyañ* "ne yapıyorsun"
b) -*yasen*: *ahyasen* "ahyorsun"

gibi kullanışları da görülür.

Bu ek Orta Asya Türkmenleri arasındaki Salurlar'ın da karakteris-
tik şimdiki zaman ekidir (bkz. J. Benzing, *Über die Verbformen im Türk-
menischen*, Berlin 1939, 54). Fakat, Anadolu'da Salurlar'ın yayılmış ol-
duğu bölgelerde böyle bir tesbite şimdilik imkân yoktur.

-yar/ -yer ekindeki y'nin erimesiyle ortaya çıkan -ēr şekli Kars
(-ēr), Tokat (-ēr) ve Sivas (-ēr, -ērsen) yörelerinin bir özelliğidir.

Bu şeklin tamamen ünlüleşmiş -e, -ē ve -ā'lı hâl ekine Bolu (-ele/
-yorlar) ve Kastamonu (-ē, -ēlle, -āla) yöresinde rastlanır.

VI. eyle, beyle, şeyle örneklerinde de görüldüğü gibi, yuvarlak ünlü-
lerdeki düzleşme, y ünsüzünün erimesi ve hece kaynaşması olaylarının
kuvvetli olması sebebiyle, şimdiki zaman eki -(i)yor, ya düzleşip dif-
tonglaşarak -iy/ -iy (Rize ili bölgesinde aynı zamanda: -iy, -iyi) şek-
lini almış, veyahut da büsbütün ünlüleşerek uzun bir -i/ -i sesine dön-
müştür. Zeynep Korkmaz tarafından Kınık boyu özelliği olarak belirti-
len bu eke:

Güneydoğu Anadolu'da : Urfa, Diyarbakır, Maraş, Gaziantep

Doğu Anadolu'da : Malatya, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Kars,
Bitlis, Van

Orta Anadolu'da : Sivas, Tokat, Amasya

Batı ve Güneybatı Ana.: Afyon (-im, -iñ, -i/ i; -iK, -iñ, -ilar),
Bursa (-iysiniz), Burdur (-°y) bölgelerinde
rastlanmaktadır.

Bu ek, şahıs ekleri alarak çekildiğinde şu şekillere girer:

A(-iy/ -iy :

1. şah.: gel-iy-im

2. şah.: gel-iy-iñ (-sin, -sıñ, -sañ,
-ssen, -sun, -sün)

3. şah.: gel-iy

B) -ı/ -l (-ı/ -i)

1. şah.: ged-l-m

2. şah.: ged-l-ñ (-sen)

3. şah.: ged-l

gel-iy-ik (tk, -uk, -uz)

gel-iy-iñiz (-siniz, -sinuz, -siz,
-sunuz, -suñuz)

gel-iy-ler

ged-l-k (ged-i-yik; al-ı-yıñ)

ged-l-ñiz

ged-l-ler

Olumsuzu: *bilmim* "bilmiyorum", *bilmîñ* "bilmiyorsun" v.b.

Bu şeklin dar yuvarlak ünlülü *-uy / -üy*'lü kullanılışı Giresun *-(üy)*, Trabzon *(-üy)*, Tokat *(-üy / ler /)* ve Malatya *(-üy)* yörelerinde görülür.

(Büsbütün ünlüleşerek *-u, -ü; -ü, -fl* sesine dönüşmüş şimdiki zaman ekiyle ilgili örnekler daha önce verilmişti.)

Yukarıdan beri altı ana bölümde toplamağa çalıştığımız şimdiki zaman *-yor* ekinin bazı kullanılışları da vardır ki bunlara da ayrıca temas etmek gerekir.

VII. 3. çokluk şahıstaki *-rl-∞-ll-* olması:

<i>-yorla(r) ∞ -yolla(r)</i> <i>-yoller</i>	: İzmir, Aydın, Denizli, Kütahya, Bolu, Kastamonu, Çankırı, Kırşehir, Ankara, Nevşehir, Niğde, Yozgat, Kayseri, Sivas, Malatya, Maraş, Kars, Ordu.
<i>-yurla(r) ∞ -yulla(r)</i>	: Manisa, Sivas, Kastamonu
<i>-yörle(r) ∞ -yölle(r)</i>	: Eskişehir, Maraş
<i>-yarla(r) ∞ -yalla(r)</i>	: Bolu, Ordu
<i>-yerle(r) ∞ -yelle(r)</i>	: Kars, Erzurum, Ağrı
<i>-yurla(r) ∞ -yullar</i>	: Tokat
<i>-irler ∞ -iller</i>	: Tokat, Sivas
<i>-Yirler ∞ -Yiller</i>	: Sivas
<i>-irlar ∞ -illar / -iller</i>	: Kastamonu
<i>-ürler ∞ -öller</i>	: Kars
<i>-orlar ∞ -ollar</i>	: Kars

VIII. *-yor* ekindeki *o*'nun düşmesiyle ortaya çıkan *-yr* şekli:

<i>-yr</i>	: Kars	<i>-ēYrem</i>	: Kars
<i>-Yr</i>	: Kars, Sivas	<i>-iYr</i>	: Kars
<i>-ēYrom</i>	: Sivas	<i>-yrsin</i>	: Bursa
<i>-ēYrik</i>	: Kars		

IX. Ünsüz İkizleşmesi ile *-yyo*:

<i>-yyo</i>	: Kastamonu, Isparta
<i>-yYo</i>	: Kastamonu
<i>-yYosuñ</i>	: Isparta

Şimdiki zaman eki *-yor*'un Anadolu ağızlarındaki toplu görünümü, şimdilik, şöyledir. Bu şekillere daha başka kullanışların ilâvesi mümkündür:

- yorurur (?)
- yorur / -yörür
- yuru / -yörü; bārın yörü
- yor / -yör / -yur / -yür
- yo / -yö / -yu / -yü / -yü / -yü; -yyo; -y^{yo}
- yar / yer
- ya / -ye; -yā / -yē
- yır / -yir
- yi / -yi / -yi / -yi
- oru
- or / -ör / -ör / ör / -ur / -ür
- ēr
- ō / -ū / -ū
- ā / -ē
- i / -i
- uy / -üy / -üy
- iy / -iy / -iy / -iyi
- °y

Muğla, Aydın, Denizli, Uşak ve Kütahya ağızlarında şimdiki zaman eki *-yor*'un yukarıda açıkladığımız çeşitli şekillerinin yanında ayrıca, hususiytle Türkmencede tesbit edilmiş olan yardımcı *yatmak* fiilinden de şimdiki zaman için faydalanılmıştır. *Yat-* yardımcı fiilinin Oğuz Türkçesi alanındaki kullanımın uzun bir geçmişi vardır. Türkmencedeki *bar-ı-yatur* şekli bilhassa Muğla ağızında *gel-i-p-batırı* (< *gel-ip-yat-ır-ı*) telâffuzunu almıştır. Bu şeklin doğuşu ve menşei hakkında bugüne kadar bazı fikirler ileri sürülmüştür. F. Korş'a göre (F.E. Korş, *Batı Türk dillerindeki şimdiki zaman ekinin menşei*, Drevnosti vostocnie III / 1, Moskova 1907): *-yor* ve *-yar* ekleri *yat-*'dan türeyerek, *-ır yatur* hâlini almıştır. Buna karşılık olarak da K. Foy (K. Foy, *Azerbajgenische Studien mit einer Charakteristik des Südtürkischen*, MSOS VI-VII, 1903, s. 159-160), aynı eki *yürü-*, *yorı-* > *-yor*, *-yar* olarak kabullenmektedir. Muğla ağızındaki *gelipbatır* ise Nogaycanın *barıpyatur*'ını andırmaktadır. Bu örnekten de görüleceği üzere Muğla ağızının bu şekli Anadolu ağız-

larında: Türkmen, Nogay, Azeri ve Sahil boyu Kırım halkı gibi ağızların yerleşik bir tesiri olduğu görünümünü vermektedir.

Muğla, Aydın, Denizli, Uşak ve Kütahya ağızlarında yine şimdiki zaman için kullanılan: *parlep turu*; *sorup durun*; *verip durusunuz*; *satıp duru*; *deyip durula* şekilleri zarf-fiil eki -p ile yardımcı fiil *dur-*, *tur-*'un birleşmesiyle oluşmuştur:

FİİL KÖKÜ + ZARF-FİİL-°P + DUR-/TUR- Yard. fiili + ŞAHİS EKİ

şeklinde ortaya çıkan bu kompleks, Türkmencede aynen kendisini korumaktadır. Yukarıdaki *sorup turun* < sor-up-tur (ur)-un; *veripdurusunuz* < ver-ip-dur-ū (<ur) sun-uz örnekleri, bu fiil şeklinin açıklanmasını kolaylaştırmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde özlü bir yer tutan *tur-* yardımcı, bu suretle Anadolu'nun Muğla ağızında kendi varlığını aynen korumuş, bazı Türkiye dışı halk ağızlarında da kullanım alanı bulmuştur.

Yat- ve *tur-* yardımcı fiillerinin yanında, yine hemen hemen aynı bölgelerde *var-* yardımcı fiiliyle teşkil edilen şimdiki zaman örneklerine de rastlanır. Bu yardımcı fiil kendinden önceki temel fiil birleşmesi ile daha çok

1. şah.: *bārın, patırın, bārün* *barıs, bārıs, bārüz*
2. şah.: *bāñ "–yorsun", bāsıñ, bāsın yörü;* ———
vatiñ
3. şah.: *batı, bārı, bārın yörü, bā, vati,* *bālā, bālar*
vati

şekillerini almıştır.

yat-, *tur-* / *dur-* ve *var-* yardımcı fiillerinin yanında daha az kullanılan yardımcı fiil şekilleri şunlardır:

- otur-* : 1. şah.: *-ib-oturun*
 3. şah.: *-ib-oturu*
- gör-* : 2. şah.: *-eP-görün*
- gel-* : 1. şah.: *-K-gêrin*
 3. şah.: *-K-gell*

Ayrıca: a) /iP/ + BAR- + YÖRÜ- : 2. şahıs teklik: -iP-bâsın yörü

b) /-p/ + YÖRÜ- + DUR- : 3. şahıs çokluk: -P yörüP durula

kullanışları da vardır.

Soru şekli :

-mi / FİİL/ -İK-geliñ? : iyor musun?

/ FİİL/ -mu-batiñ? : uyor musun?

(ne)+ / FİİL-°P-Basiñ? : (ne) iyorsun?

Bunlara şimdiki zaman ekinin yalnız olumsuzunda görülen ve arkaik bir şekil olarak devam eden eski U- "muktedir olmak" yardımcı fiilinin kalıntısını da eklemek gerekir:

gelimaz < gel-i u-maz "gelmiyorum"

geliyomez "gelmiyoruz", aliyomez "almıyoruz", aliyomēn "almıyorum" v.b. gibi.

Yukarıdan beri sıraladığımız gelecek zaman ekleri yanında, DLT'de dahi önemli bir yer işgal eden geçmiş zaman eki -dı, -di; -du, -dü'nün Muğla ili Marmaris ilçesinde şimdiki zaman yerine kullanışığı ilgi çekicidir:

hadi ben giTdim : Haydi, ben gidiyorum!

gibi örneklerde bizzat tesbit ettiğimiz bu durum yalnız 1 .teklik şahıs için kullanılmaktadır.

RUMELİ AĞIZLARINDA ŞİMDİKİ ZAMAN EKI

Rumeli ağızları üzerine yapılan araştırmalar sonucunda tesbit edilen şimdiki zaman kullanışlarının bazıları şöyledir:

Dinler (Makedonya) Türk ağzında şimdiki zaman eki -yor yerine -y'dir. Bundan önceki ünlü geniş zamanın r'sinden önceki ünlünün ayıdır. Bu şekil Kowalski'nin fikrine göre r- şeklinden, Németh'e göre -yor şeklinden meydana gelmiştir:

-yor > -yo, -yi > -y

Bu ağızda şimdiki zamanın çekimi şöyledir:

1. şahıs: -ayım, -ayım, -(u)y(u)m,
-(ü)y(ü)m	}	-ayıs, -ayıs, -uyus, -üyüs
2. şahıs: -aysın, -ıysın, -uysun, -üy-
sün		-aysınıs, -ıysınıs, -uysunus,
-üysünüs
3. şahıs: -ay, -ey, -ıy, -iy, -uy, -üy		-aylar, -eyler, -ıyler

Olumsuz şekli: *yazmayım* "yazmıyorum", *demeysin* "demiyorsun", *bulmay* "bulmuyor" vb.. gibi.

Soru şekli: *satay mı sın?* "satıyor musun?", *buluy mu?* "buluyor mu?"

Rodop Türk ağızlarında şimdiki zaman işareti olarak *-var*, *-ver* ekleri kullanılır:

gitverin "gidiyorum", *alvarın* "alıyorum" v.b.

Kökü *-p* ile biten fillerin şimdiki zamanında benzeşme olayı görülür:

yapparın < yapvarın "yapıyorum"

kapparın < kapvarın "kapiyorum" v.b.

Balkanlarda Bozino, Borimeçkovo, Borima, Lomec, Ostrec, Beglez, Bezanovo, Plevne, Lofça Türk ağızlarında şimdiki zaman eki Anadolu ağızlarının bir devamı niteliğindedir. Bu ağızlardan Borima, Bezanovo, Plevne, Beglez, Lofça ve Lomec'de *-ıyor*

FİİL KÖKÜ + -ıyor +	}	-um; Borima : -un
		-sun

		-us
		-sunus
		-lar

Rozino, Borimeçkovo, Borima (keza Debnevo, Doburdan)'da: *-ıyo*

FİİL KÖKÜ + -ıyo +	}	-m; Borima: -n
		-n; Borima: -sun

		-s
		-sunus
		/ -ıyalar / , -lar

Rozino ve Borimeçkovo'da: -ıyɨ

FİİL KÖKÜ + -ıyɨ +

}	-m
	/ -ıysm /
	—
	-s
	/ ıysmıs /
	/ -ıylar /

Olumsuz şekilleri:

FİİL KÖKÜ +

}	-ma	}	yor / um
	-mı		yo / m
	-mâ		yı / m, yı / n “-yorsun”:
	XXX		

Balkanlarda merkez bölgede *gakçı* ağızlarda (: Yenişar, Elena Balkanı, Tozluk) şimdiki zaman ekleri:

1. şahıs: -ıwarı
2. şahıs: -eerı / -ee
3. şahıs: -ıwaeeri ekleriyle yapılır. Bunların çekimleri şöyledir:

	1. şekil	2. şekil	3. şekil
AL-	ıwarın / warın	éerın / éen	ıwaeitn / wareerın
	ıwarısın / wâsın	éersın / éesın	ıwareesın / wareesın
	ıwarı / Warı	éerı / ée	ıwaeeri / wareeri
	ıwarıs / warıs	éerı / ée	ıwareerıs / wareerıs
	ıwarısınıs / wâsınıs	éerıs / ées	ıwareesınıs
	ıwarılar / wâlâ	éelar / éela	ıwareelar / lâ

- Olumsuz şekli: 1. şahıs: -mârı / -mân -marıs
2. şahıs : -mârsın -mârsınıs
3. şahıs: -mârı -mârılar / -mârılâ

Soru şekli: -ıwarı mıyım? -éerı mıyım? / ee mıyım?

-ıwarı mısın? -éerı mısın? / -ec mısın?

Prizren (Kosova) Türk ağzında şimdiki zaman *-yor* eki daima *-i* şeklinde olup çekimi şöyledir:

1. şahıs: cel-i-m	cel-i-sık
2. şahıs: cel-i-sın	cel-i-sınıs
3. şahıs: cel-i	cel-i-lar

Kosova Mitroviçasi, Vuçitırın ve Priştine Türk ağızlarında şimdiki zaman eki *-i*, *-ey* / *-ay* şekillerinde olup, *-i*'li şeklin çekimi Prizren ağzının çekimi gibidir. *-ay* / *-ey*'li şeklin çekimi şöyledir:

1. şahıs: sür-ey-m	sür-ey-sık
2. şahıs: sür-ey-sın	sür-ey-sınıs
3. şahıs: sür-ey	sür-ey-lar